Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

६३२८

No. ६७ग-१

Title सांख्य-चन्द्रिका

Author नारायणतीर्थः

Extent ३६ पत्र Age सं. १८८३

Subject सांख्य-शास्त्र

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नं. १८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां. वं. ॐश्रीगणेशाय नमः श्रीरामगोविंदसुतीर्थपादकृपाविशेषाद्उ

१ पलभ्यबोधं श्रीवासुदेवादधिगत्य सर्वशास्त्राण्यिचक्रं किमपि स

हातः १ प्रकृतिपुरुषयैवैवनत्वाचार्यगिकृतं तथा नारायणसांख्य

मूलेन कृते सांख्यचंद्रिका २ तदिदं शास्त्रं चतुर्व्यूहं हेयं हेयसाध

नं हानं हानसाधनं चेति मुमुक्षुभिर्जिज्ञासितत्वात् तत्र हेयं सर्व

प्रतिकूलवेद[redacted]हेयहेतुः प्रकृतिपुरुषयोरविवेकः

हानं दुःख[redacted]समपुनर्थः हानहेतुः प्रकृतिपुरु

षविवेकग[redacted]नेन तदु

पायेशास्त्रे[redacted]भवती भव:

त्याह दुःख[redacted]

वे- ध्यात्माधिदैवि[redacted]धिकृत्ययज्ञा वा

यते [redacted]कं दुःखं चात्र पित्तादिश्रिको पात्तत्त्वं कामादिजन्यं चत

थाभूतानि प्राणिनोऽधिकृत्य यज्जायते तदाधिभौतिकं व्याघ्रचौरा

मौ:

घुत्थं एवं देवानग्न्यादीनधिकृत्य यज्जायते तदाधिदैविकं ना

शीतादिकृतं यक्षराक्षसविनायकग्रहाद्यावेशनिबंधनं च यद्यपि स

र्वमपि[redacted]

नसत्त्वविकाराः[redacted]धात् तद

पघातके प्रकृति[redacted]स्यमाणत्वा

त्रिभेदावतारी[redacted]पवर्तमानमस्तु दुःखं चिती

यद्यपि[redacted]नष्टमेव तथापि अनागतस्य

दुःखनिवृत्तौ तात्पर्यं अत्र यद्यपि सत्यर्थवादेन घ्नं समागमौ।

तथा भावरूपनिवृत्तिरत्र सूक्ष्मरूपस्यानतीतानागतरूपस्य स्थूलस्य

पावात्तियोग्यत्वं न चानागते माना भावः यावच्चित्तकालावस्था

यि पर्यंतमेतच्छक्यायावच्चित्तसत्त्वमनागतदुःखानुमानात् ननु

४ तत्र शारीरदुःखस्य रसायनादिसेवनात् मानसस्य मनोहरस्त्री

पानभोजनादिलक्षणादि भोगेति कस्य तीर्थी शास्त्राभ्यासमितितथा

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वस्थप्रसेवनादिक्रमाधिदेवकस्यमंत्रमंत्रौषधादिनोदृष्टो
पायादेवोच्छेदोभविष्यतीत्याशयेनाशंकतेदृष्टेसोति दृष्टे
प्रसिधौ धादिविषयएवसाजिज्ञासान्यथापार्थकेन्यथासिद्धत्वात्
(ॐश्रीगणेशायनमः दुःखत्रयाभिघातात्जिज्ञासातदपघातके
केहेतौ॰ दृष्टेसापार्थाचेन्नैकांतात्यंततोभावात्॰१ दृष्टवदानुश्र
विकःसह्यविशुद्धिक्षयातिशययुक्तः तद्विपरीतःश्रेयान्व्यक्ताव्यक्तज्ञविज्ञाना
नित्येदित्यर्थ [redacted] एकांतात्यंतदुःखो छेदसाधकत्वक
त्वं॰ अत्यंतत्वंदुःखस्य [redacted] भावात्॰१
ननुस्वर्गस्यदुःखा [redacted] दिकएवजि
ज्ञासामू [redacted] ो
वेदःकर्मकांडरूपस्तेनफलत्वेनज्योतिष्टोमादि [redacted] उपायोह
एवतत्त्वौषधादिवत्तत्राहतन्माहसह्यविशुद्धियतःअविशुद्धिःयागे
गुरुपंनहिंस्यादितिशास्त्रनिषिद्धहिंसावत्त्वंततोवृक्षपत्रादिच्छेदानां
मणिसान्निध्यान्तुद्रजंतुनाशादेश्चसंभवात् अतोदुःखहेतुरेवतत्तये
तितत्कर्मणःपापित्वेननात्यंतदुःखोच्छेदकत्वंतपानंतरंदुःखो
त्पत्तिरित्यर्थ [redacted] म
र्थ्याभ्यांसिद्धौदुः [redacted] यसस्पष्ट
स्यनिषेधविषय [redacted] धाधीन
प्रवृत्तिनिवृत्ति [redacted] गादाहवनायावाधे॰ पदहोम
मिवैनीहिंस्यादित्यादानविधीअग्नीषोमीयंपशुमालभेतेत्यादिविधि
विषयागीयहिंसापरिहत्यप्रवर्त्ततइतियागीयातिरिक्ताहिंसैवपा
पंनयागीयेतिचेत्॰न॰ हिंसायांविध्यधीनेष्टसाधनत्वस्यनिषेधा
धीनानिष्टसाधनस्यचसत्त्वेनप्रवृत्तिनिवृत्तिसमावेशसंभवात्प्र
बधमयुक्तस्याल्पानिष्टस्यावित्तव्ययायासादिसाध्यदुःखस्येवांगमे
नेनतुसाध्यमहाफलार्थितयाप्रवृत्तेरुपपन्नत्वेनविधिनिषेधाधीन
प्रवृत्तिनिवृत्तिसमावेशदोषाराणामनवकाशगत्॰पापमेवहिंसिंधातु

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ पदवाच्या यागीया पि हिंसेनितद्वृ टितं ज्योतिष्टोमादिकमविशुद्धमेवा
२ त एवोक्तं भारतेपिताऽपुत्रसंवादे॰ तातैतद्धि शोभ्यस्तं जन्मजन्मांतरे
ष्वपि॰ त्रयीधर्ममधर्माढ्यं नसम्यक् प्रतिभातिमे इति॰ आधिकमस्य
न कृतयोगसूत्रव्याख्यानेप्युक्तं संघेषु॰ तद्विपरीतः श्रेयान्॰ श्रेष्ठमुत्र ६
विकाद्भिन्न उपाय॰ शास्त्रैकगम्यात्मसाक्षात्कारः श्रेयान्॰ एकांता
त्यंतिकदुःखोच्छेदहेतुत्वात्कस्माद्भवतीत्यत आह॰ व्यक्तेत्यादि॰ व्यक्तं
महदादि [illegible] एषां विविच्य ज्ञानाद्भवतीत्यर्थः
अयमभिप्रायः [illegible] दत्वा प्रवि
लाभिमाननिवृ [illegible] दात्म्सर्वोत्प
न्नकर्म [illegible] तरं
मकत्वात् [illegible] समाप्यनंतरं पुनर्जन्माभावेनात्यंतिकदुःखोच्छे
दनिवृत्तिरूपो मोक्षो भवतीति तादृशसाक्षात्कारहेतो मननात्मकवि
चारसूपे शास्त्रे प्रेक्षावतो जिज्ञासा भवत्येवेति २ मकाव्यक्तज्ञा॰

नां स्वरूपं दर्शयितुं तल्लक्षणमाह मूलप्रकृति [illegible] मूलप्रकृतिः स
र्वजनिका प्रकृतिरविकृतिरजन्यात्पाच [illegible] त्वे सति जनकत्वं
प्रकृतित्वं [illegible] हं
कारपंच [illegible] कापाद्य
वच्छिन्नजनक [illegible] रकादशे
न्द्रियाणि पंच [illegible] तानचावकारशब्दतन्त्वाविभा
नकोपाध्यवच्छिन्नाजनकत्वे सति जन्यत्वमित्यर्थः पुरुषस्तत्त्व
र्वभिन्नाना प्रकृतिर्नविकृतिः अजनकत्वे सत्यजन्यत्वमित्यर्थः
आद्यविशेषणेन प्रकृतेर्निरासः द्वितीयेनात्तींद्रियसामान्या
दिनिरासः तदेवं पंचविंशतितत्त्वान्युक्तानि सेश्वरसां [illegible] नानु
पदेनैव श्वरस्यापि ग्रहणं मायापदेनेश्वरसंकल्पस्योच्यते जीवा
४ हं वा त्र विद्याशब्देन च जीवस्य भ्रमस्योच्यते तत्तन्यत्रोक्तो न तद
पु॰ कथनं तत्तान्यनंतोति संक्षेपः ३ तत्वान्युक्तानि तेषां सिद्धिः प्र

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ वं॰ मात्रोनभवतिनैवैकप्रमाणेनसर्वेषांतत्त्वानांसिद्धिः संभवतितथा
४ चप्रमाणविकृत्वंकथ्चितंतत्रकानिप्रमाणानिकियंतिवेत्यतआह॰
दृष्टमिति॰ दृष्टंप्रत्यक्षंअनुमानमनुमितिकरणंलिंगपरामर्शः आ
प्तवचनंशब्दप्रमाणमुक्तंकापिलेनभगवतेत्यर्थः कृतः सर्वप्रमा
णसिद्धत्वात् सर्वे प्रमाणे प्रमातृभिः पतंजलिप्रभृतिः सिद्धत्वा
त् प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानीतिस्वीकृतत्वात् उपमाना
दिकंतनस्यं [illegible] भावः यद्यपिवैशेषिकैः शा
ब्देनाभ्युपेयते [illegible] न्येपिप्र
त्यक्षाघपलपंनो [illegible] र्भावा
यथागवंयष [illegible] मा
नत्वादिति एवमर्थापत्तेरपिरथापनाभावत्तादवक्तिंउक्तर
त्वचायंरात्रिभोजीदिवाअभुंजानत्वेरत्कात्नत्वादिति
पलब्धिस्तुप्रत्यक्षसहकारिणीनस्वतंत्रमानरोहतिसंभवा

स्वप्रकाशचेतनाद्भिन्नं॰ अनवभासकत्वात्॰ प्रसवधर्मिप्रस
वोन्याविर्भावहेतुत्वंधर्मोयस्यतादृशं यस्मात् बुद्ध्यादिकंम
हंका [illegible] का॰
त्वयोःस [illegible] स्यवसा
धर्मविधर्म्य [illegible] तिनाभावा
कारव्यक्ताभ्यंविवि [illegible] नगुरत्वात् विवेकित्वा
त्॰ निस्तमन्यथात्॰ चतनत्वात्॰ अप्रसवधर्मित्वाच्च॰ त
थाच अव्यक्तसरूपोप्यहेतुमत्वादिनाएवंव्यक्तस्वरूपोप्य
नेकात्वसंख्ययेतिभावः ११ त्रिगुणमित्युक्तं तत्रमात्मकागु
णाः किमर्था किंलक्षणश्चेत्याह॰ प्रीत्यप्रीतीति॰ गुणाःस
त्वरजस्तमांसिप्रत्यंसंख्यंप्रीत्यादिरूपाः तत्रप्रीतिः सु
खमुपलब्धिगुणमार्जवंतुष्टिश्रद्धादमानुकंपाज्ञानादीनात्र
प्रीतिः दुःखमुपलक्षणं प्रद्वेषद्रोहमत्सरनिन्दाभिद्रहना

मार्द्दव

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·चं· दीनां· विवर्त्तमोहुपलब्धसां विप्रलंभमेघनासिकाकौ
२१ टिल्यकार्पण्याज्ञानादीनां· यत्रैतदुपलभ्यतेतत्सत्वाद्
गुणाः प्रत्येतव्या इतिभावः लक्षणमुक्त्वाप्रयोजनमाह·
प्रकाशेत्यादि· प्रकाशोवभासः प्रवृत्तिः स्थितिर्नियमः प्रति
बंधोर्थः प्रयोजनंयेषांतितथाहयाः तत्रावभासः सत्वेनचालनं
रजसाप्रतिबंधस्तमसा तथाहि सत्वंरजसाचालनंकार्यंज
नयेत् [redacted] नियम्येततथाचतमसाप्रति·
(त्रिगुणामविवेक [redacted] धर्मिव
तंतथाप्रधा [redacted] प्रीति
विषादा [redacted] भि ह्र:
भवा [redacted] सत्वंलघुसात्प्रका लघुः
शकमिष्टमुपष्टंभकंचलंचरजः गुरुवरणकमेवतमः प्र
दीपवच्चार्थतोवृत्तिः १३ बंधनत्स्वार्थस्तामेनभवतिप्र

तीस्तत्प्रतिबंधस्तस्यप्रयोजनंबोध्यं अन्योन्येति· अन्यान्यो
न्यपदंसर्वत्रसंबध्यतेति तथाचान्योन्याभिभववृत्तयः त
था [redacted] वृत्ति
लभते एव [redacted] सत्वंर
जसीअभिभूय [redacted] तमोगुणाः
स्वकार्यार्थं [redacted] कारणाकृत्वाप्रवर्त्ततिन्यो
न्यजनकभावः कार्यस्यत्रिगुणात्मकत्वादन्योन्यजन
काइत्यर्थः· अन्योन्यमिथुनवृत्तयः स्त्रीपुरुषवदन्योन्य
संयोगशीला इत्यर्थः· अत्रायंविशेषः एकोयदाधिक
स्तदाऽपरौदुर्बलौविनितिप्रतीयेव दर्शनात् १२ सत्वादीना
मसाधारणंधर्मविवेकोपयोगायाह· सत्वमिति· लघुल
घुत्ववत्प्रकाशकंइंद्रियार्थसंकार्यसत्यर्थविभावकः
६४ सत्वाधिकेनैवांवाना लघुतायाउपलब्धेरिंद्रियाणां
गाः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ यथाग्रहणासामर्थ्यं दर्शनादिचलघुत्वं प्रकाशकत्वं च सत्वस्य
१२ लक्षणं तत्र लघुत्वं कार्योद्गमनहेतुर्भूतो धर्मः इत्युक्तं सांख्या
चार्यैः उपष्टंभकं संश्लेषजनकं चलं सक्रियं रजसैव सश्लेष ७=
क्रिययोरुपलंभात्रैरकत्वं सक्रियत्वं च रजसो लक्षणमि
ति भावः ४ नन्वेतत्कथमनेन सत्वरजस्तमांसि जात्यंतरा
णीवेति लभ्यते तत्राह गुरुगुरुवत्तरसांख्यावरकं तम
सैवांगकुराव [illegible] सम्पत्तिवं धयोर्दर्शनाकुरुत्वं
तत्तदिंद्रियवृत्ति [illegible] त्तिवंधक
त्वं च तमसो लक्ष [illegible] द्यानांक
७= स्वमेकवपक [illegible] मो॰
कौ [illegible] परस्परविरोधेपि तैलवर्त्तिभ्यां सहदी
लवर्त्तिदीपानां परस्परं विरोधेपि तैलवर्त्तिभ्यां सहदी
पः प्रकाशजनयतीति महदादित्यर्थः दीपोपरितैलपतनेन

दीपनाशात्तैल सदीपविरोधिएवं वर्त्तिरपि स्वल्पत्वेन दीप
नाशिकेति॰ १३ अविवेकित्वादिकं प्रकृत्यादिसाधर्म्यमुक्तं
तत्क [illegible]
विवेकादिरिति [illegible] कम
हदादि—— न [illegible] त्वा अतिरेक
सहकारिरोवयवेनुम [illegible] त्याह तद्विपर्ययेति
तस्यत्वविवेकित्वस्याविपर्ययोयत्र सत्वविपर्ययस्यालातत्रैत्रै
गुरायाभावात्तस्यान्वयत्वाविवेकित्वाभावकेन त्रैगुराया
स्वे भावस्यान्मवत् इति व्यतिरेकात्तात्सिद्धिरप्यवधितेवेति भावः ना॰
लप्रकृत्याभिन्नत्वं महदादीनां उक्तं प्रकृतिसिद्धिरेवनकृतत्त्वत्राह॰
कार्यत्त्याति महत्तत्वादीनां कारणाभावे तीत्यत्र पत्या तत्वतो
६४ इति मेदाएवस्यादितिजन्यत्वमेवावश्यकं जन्यं च तत्र सा
सां॰ चं॰ नजातीयगुणात्मककारणकमेववाच्यं तथैवानुभवात्का॰

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां· वे· चतन्निरपेक्षत्वस्यापि कारणस्वीकारेऽनवस्थापत्तिः स्यात्
२२ अतोऽव्यक्तं प्रधानं अपि नानित्रिगुणं चास्ति किमित्यर्थः १४
महदादिभ्यो भेदेनैव प्रधानं हेतुभिः साधयति भेदानामिति ·
कारणं अस्त्यव्यक्तमित्युत्तरेणान्वयेति भियंते इति भेदाः म
हदादयस्तेषां परिमाणात् परिमितत्वादव्यापित्वात् एकत्वरूप
भेदवत्कार्यं यत्तदेकमव्यापि च तत्तत्कार्यं भवति च महदा
दिकं यौनि तेऽस्य च नियत [illegible] कमव्यापि चानित्यतत्कारणं
योग्यतया निर्विशे [illegible] हे त्वन्तमाह स
मन्वयात् सत् [illegible] र्भवत्वा
दित्यर्थः या [illegible]
त्व वर्म्म पर्यंक [illegible] कारणायोग्यतया प्रधानं भवति भावः इ
त्यस्त्यास्ति प्रधानमित्याह शक्तितः प्रवृत्तेश्चेति शक्तिमत्वा
देव कार्यानुकूलत्वप्रवृत्तिसंभवात् कारणानां शक्तिमत्वं

तिरेव सहकारिकायत्तः कार्यं महद्भवति · यथाऽन्नाद्वीजं तद्वा
दरिति भावः अस्त्यास्ति प्रधानमित्याह कारणकार्यविभा
गादि [illegible] रणा
रूपस्यापि कस्य [illegible] ायस्यता
दृशानादृशावस्था [illegible] ति प्रधा
नं अविभागाद्वैश्व [illegible] त्वात्स्थैश्वनुविश्वरूपस्यावि
भागादन्यत्ययेकारणेनैकीभावरूपात् यादित्यर्थः नाह
शकारणं विना तेषां भिन्नानामेकीभावरूपो लय एवं नस्या
दिति भावः · नचब्रह्मैव तादृशकारणमस्तु कृत्तं प्रधानेनेति
वाच्यं · तस्य शक्तिमत्वेन कारणत्वकल्पनापेक्षया शक्तित्वे
न प्रधानकल्पनाया एवौचित्यादिति संक्षेपः · १५ ननु
यद्येकं प्रधानं कल्प्यं तर्हि तस्मात् द्विविधकार्योत्पत्तिर्नहि एकस्मा
त्तंतुः पटो दृश्यते नत्राह · कारणमिति · यदव्यक्तं जगतः का

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·चं· रणाः प्रसिद्धिस्त्रिगुणात्मनः प्रवर्तन्ते सत्त्वादिगुणास्त्रयात्मकत्वे
१४ नैकार्यं जनयन्ति· तथा च गुणत्रयात्मके प्रधानेव कृत्वमसत्त्वे
(अविवेक्यादिः सिद्धस्त्रैगुण्याद्यत्तद्विपर्ययाभावात्· कारण
गुणात्मकत्वात्कार्यस्याव्यक्तमपि सिद्धं· १४ भेदानां परि
माणात्समन्वयात्तु शक्तितः प्रवृत्तेश्च कार्यकार
णविभागादविभागाद्वैश्वरूप्यस्य· १५ कारणमस्त्यव्यक्तं
प्रवर्तते त्रिगुणतः [illegible] च· परिणामतः सलिलवत्प्र
तिप्रतिगुणाश्रय [illegible] त्वमस्मात्त्रिगु
णादिविपर्यय [illegible] त्केवल्य" का
र्यप्रवृत्तः याव [illegible] जन
कतां कथं तत्राह समुदायो ह्यत्र मिलितानां त्रयः गुणाः प्रधाना
भावेन मिलित्वा विचित्ररूपमिवैकं कार्यं जनयन्तीति भावः भवतु
महदादिकार्यमेकजातीयं कार्यान्तरे तु वैरूप्यं कुतस्तत्राह

प्रकृतिप्रतीतिः एकैकगुणाश्रयेणायो विशेषस्तस्मादित्या
र्थः गुणवैषम्याद्वैषम्यमिति भावः नेत्र दृष्टान्तः परिणाम त
सलि [illegible] विचारि
णामभेदान्मधु [illegible] पसदृका
रिभेदादेव विषय [illegible] कालाकु
वैषम्यमाणा भाह· सं [illegible] स्वयम्यत्र हेतुना पुरुषास्तीत्य पंच
नेनान्वयः संघातः शय्यासनादिसमूहस्तस्य परार्थत्वाद्वित्परा
र्थत्वात्· परस्य यो जन्मार्थत्वात्· प्रयोजनं च सुखदुःखान्कार
साक्षात्काररूपो भोगस्तस्य च जडे बाधश्चेतनस्तद्वान् अनुरूपो
स्तीयुक्तिः प्रमाणादिति भावः हेत्वंतरमाह· त्रिगुणादि विप
र्ययादिति· त्रयो गुणा यस्यासौ त्रिगुणादिस्तस्य त्रिगु स्त
णादेर्विपर्ययो भावस्तस्मात्त्रिगुणात्मकत्वार्यस्य जडत्वात्का
र्यविशेषैकारणानामाश्रयत्वाच्च किंचिन्नित्यमाणप्रतियोगित्वं

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ घटादेरिवावश्यकं सर्वस्य त्रिगुणस्याभावस्तत्त्वत्रिगुणात्पुरुषे
१५ संभवति अतस्त्रिगुणाभावाधिकरणत्वेन पुरुषस्यावश्य
कत्वमिति भावः॰ हेत्वन्तरमाह अधिष्ठानादिति॰ अधिष्ठातृ
त्वादित्यर्थः॰ यथा रथः सारथिनाधिष्ठितः प्रवर्त्तते तथे
दमपि सर्वं जडत्वात् पुरुषेणाधिष्ठितमेव प्रवर्त्तत इत्यनुमानेना
प्यावश्यकं वाच्यं अतस्त्रिगुणाधिष्ठातृतया पुरुषोऽस्ती
ति भावः॰ हेत्वन्तरमा[illegible]क्तृभावादिति॰ साक्षित्वादित्य
र्थः॰ यस्येदं दृश्यता[illegible] हत्वन्तस्य यं स
पुरुषस्यावश्य[illegible] त्यार्थं
प्रवृत्तेश्च॰ कैव[illegible] ऽङ्ग
न्यादिदुःखध्वंसनकस्यापि देवैः संभवति॰ त्रिगुणात्वेन सुख
दुःखमोहात्मकत्वात्॰ तस्मात्कैवल्यहेतुप्रवृत्तेः पुरुषोऽता
प्रयत्नेन पुरुषस्य सिद्धिरिति संक्षेपः १७ बहुत्वं पुरुषाणि

पु

त्वं प्रतिपादितस्य बहुत्वं प्रतिपादयति जननमरणेति॰ पुरु
षबहुत्वं सिद्धं कस्मात् जननमरणकरणानां प्रतिनियमा
दात्म[illegible] चतु
रादीनि एवा[illegible] ादात्म
न एकत्वे तत्र[illegible] स्वजीवात्मनां
वा स्युः॰ एकस्मिन्न[illegible] व्येकस्मिन्बद्धे सर्वे बद्धाः स्युः एकेन हृ
ष्टे सर्वे हृष्टाः स्युः न चैवं तस्माद्बहवः पुरुषा इति भावः॰
हेत्वन्तरमाह॰ अयुगपत्प्रवृत्तेश्चेति॰ एकस्य धर्मेऽन्यस्याज्ञान
नेऽन्यस्य वैराग्येऽन्यस्यैश्वर्येऽन्यस्य कामादावित्येवं प्रवृत्तिभे
दादित्यर्थः आत्मन एकत्वे सर्वेषामेकस्मिन्नेवार्थे युगपत्
प्रवृत्तिः स्यान्न चैवं तथा तस्मादपि बहवः पुरुषा इति भावः॰ हेत्वं
तरमाह॰ त्रैगुण्यविपर्ययाच्चैवेति॰ एकारोनाभिन्नक्रमः सिद्ध
मित्यस्यानन्तरं द्रष्टव्यं सिद्धमेव नासिद्धमयोग्यत्वात्त्रैगुण्या

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰चं॰ तत्त्वविपर्यय पर्यासभेदः क्वचित्सुखमेव क्वचिद्दुःखमेव
२६ क्वचिन्मोह एवेत्येवं विषयवत्तस्मात्तथा त्रैगुण्येन विपर्ययो भे
दः सात्त्विकराजसतामसभेदेन पुरुषस्य तस्मादेकत्वपक्षे
तु सन्न स्यात्किन्तु सर्वे सुखिनः दुःखिनो वा स्युः एवं त्रिगु
णाभेदेन न निर्वोढमम धर्मव्यवस्थापि न स्यात्॰ नन्वन्तः
करणाभेदान्न चेति वाच्यं॰ अन्तःकरणाभेदस्य पुरुषभेदस्यैव
बीजत्वादस्य [illegible] णिकत्वादिति भावः एवं २८
पुरुषस्यैव कर्तृत्वप्रस [illegible] गित्वात्तस्य धर्मा
नाह॰ तस्मादि [illegible] गुणानं
ष= विवेकिभ्यः [illegible] तस्मा
त॰ तत्र वर्तित्वाद्द्रष्टृत्वं तत्त्वप्रकाशशीलितं तेन सिद्धं प्रकाशितमेमसं
सा संस्कारयत्नेन त्वहं संसारवान् किन्तु पुष्करपलाशवन्निर्लेप
इति धीमतां॰ त्रैगुण्यात्कैवल्यं कर्तासंनिकर्षः स्वरूपं तत्त्वं

ध्यामाध्यस्थं उपकारापकारशालिरहितत्वं च अकर्तृभावो ऽ
कर्तृत्वं कर्तृत्वादिमत्वे तदवभासकज्ञानस्वरूपेण स्यात्तदु
र्म्मज्ञत्वस्यैव दीप [illegible] ति
पः १९ नतृक [illegible] युक्तं चे
ह्निनात्म्यहाभ [illegible] योः सामानाधि
करण्यप्रतीतिस्तत्राह यामाद्वादान॰ पञ्चेतत्यकर्तृत्वाभि
चि= त्याहिकरणके प्रतीतेः सिद्धतस्मात्संज्ञातिरियमित्यर्थः
भ्रान्तिबीजं तत्संयोगादिति॰ तस्य पुरुषस्य संयोगः संनि
धानं विवर्तत्वं तस्माद् चेतनमपि लिंगं बुद्धिलिंगं चेतनावदि
दिव जानामीति ज्ञानवद्धि भवति॰ एवं गुणा कर्तृत्वे गुणाः सुख
दुःखमोहरूपः कर्तृत्वं तथा बुद्धिः तिष्ठत्यात्मनि प्रतिबिंबितं
५० भवति॰ तेनोदासीनोपि पुरुषः करोमीति कर्तेव भवति॰ ।
यतो जानाम्यहमिदं करोमीति प्रत्ययो धर्मिग्राहिको वा ग्रहो

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ वं॰ द्विनिमयेत्तधर्मसंसर्गग्रहरूपोभ्रम एव तयोर्नैस्यात्त्वनि॰ (स्तः)
२७ श्चयादिति संक्षेपः २० किमर्थं तयोः संसर्गस्तत्राह॰ पुरु
षस्येति॰ पुरुष (जन्ममरणकरणानां प्रतिनियमादयुगप
त्प्रवृत्तेश्च पुरुषबहुत्वं सिद्धं त्रैगुण्यविपर्ययाच्चैव॰ १८ त
स्माच्च विपर्यासात्सिद्धं साक्षित्वं पुरुषस्य॰ कैवल्यं माध्य मस्थ
स्थ्यं द्रष्टृत्वमकर्तृभावश्च॰ १९ तस्मात्तत्संयोगादचे
तनं चेतनावदिव लिङ्गं [illegible] कर्तृत्वे च तथा कर्तेव भव
त्युदासीनः २० पु [illegible] स्यार्थं तथा प्रधा
नस्य॰ पंग्वंधव [illegible] २१ प्रकृ
तेर्महांस्ततो [illegible] पि
षोडशकात्पंचभ्यः पंच भूतानि॰ २२) पुरुषस्य प्रधानस्य चोभ
योरपि दर्शनार्थं कैवल्यार्थं चेत्यन्वयः दर्शनं भोगः प्रधा
नस्य पुरुषेण कैवल्यं मोक्षः सत्त्वपुरुषान्यताख्याति

बंधनः पुरुषस्य प्रधानेन विना ऽसंभवात्तयोः प्रधानपुरु
षयोर्द्वयोः संयोगो भोक्तृभोग्यभावकः सन्निधानं भवती
त्यर्थः [illegible] णं
घवदिति॰ [illegible] प्रदर्श
अ = नार्थं धस्य पंगोः [illegible] गापनयो॥
पकारभूतः सर्गोपि संयोगादेवेत्याह॰ तत्कृत इति॰ महदादि
तत्त्वानां सर्गः संयोगजन्य एवेत्यर्थः अत एव प्रलये न सर्ग
स्तयोस्तादृशसंयोगाभावादिति भावः २१ सर्गक्रममाह॰
प्रकृतेरिति॰ अत्रेयं प्रक्रिया॰ एका प्रकृतिः किंचिन्न्यूनप॥
रिमाणं महत्तत्त्वं अंशांशिभावापन्नं जायते॰ तत्रांशाः बुद्धि
मत्वात्सख्या आत्मसमसंख्याकाः शरीरप्रवेशार्हपरिमाणा॥
का जीवभोगायतनवर्तितेत्यावा बुद्धिका प्रकृतिरेव॰ एवं महत्को
ऽयं महत्तत्त्वादल्पपरिमाणोंऽशांशिभावापन्नो भवति॰ तत्रांशाः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·चं·
१८

सूक्ष्मात्मानसमस्तव्यास्तथैकतद्गोणावभवंति· षोडश
कोगणस्त्वेकादशेंद्रियाणिवक्ष्यमाणानिपंचतन्मात्रा
णिच· तस्मादपिषोडशकात्· तेषोडशकंप्राप्यस्थिते
भ्यः पंचभ्यः पंचतन्मात्रेभ्यः पंचमहाभूतानिभवंति· तत्र
शब्दतन्मात्रादाकाशं· तस्यशब्दोगुणः शब्दतन्मात्रस
हितात्स्पर्शतन्मात्राद्वायुः शब्दस्पर्शगुणवान्· शब्दस्प
र्शसहिताद्रूपतन्मात्रात्तेजः शब्दस्पर्शरूपगुणकं· शब्दस्प
र्शरूपतन्मात्रसहि [illegible] ब्दस्पर्शरूपरसगु
णा· शब्दस्पर्श [illegible] त्पृ
थ्वीपंचगुण [illegible] दे
कंगुणः प्रोक्तोद्विगुणोमातरिश्वनः त्रयस्तेजसिचत्वारः
सलिलेपंचभूमिगाइति· अहंकाराद्वापंचमहाभूतानि
भवंतीतितन्नवक्तव्यं शब्दादिगुणकानांतेषांमहंका

रजउत्पत्तेरसंभवादहंकारस्यशब्दाद्यभावात्· नचाहंका
रस्यपंचगुणवत्वेमानमस्तिकिंचयथासत्याकाशादीनां
पंचभूतानां [illegible] स
न्यस्यैव [illegible] णा
त्वानुपपत्त्या [illegible] स्य
त· नचाहंकारस्य [illegible] शब्दादिना
न्मात्रोत्पत्तिरितिवाच्यं· हरिद्रादीनांचूर्णादिसंयोगे
नतदुभयारब्धेरक्तरूपवन्नाहंकारादिसंयोगेनश
ब्दतन्मात्राद्युत्पत्तिसंभवात्· नचस्थूलानामप्येवमहंका
रादुत्पत्तिर्वक्तुंशक्येतिवाच्यं· सविशेषगुणाश्रयद्रव्यो
पादानकत्वव्याप्येनस्थूलत्वेनपरिशेषात्सूक्ष्मद्रव्या
रब्धत्वानुमानादहंकारोपादानकत्वनिरासादित्यास्तां
अत्र------------ तृतीयेध्यायेघोरसूत्रार्थविशेष

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰चं॰ अयंनन्निष्कुत्तितनुजातीयतदनाश्रयशब्दस्पर्शरूपरसगं
१९ धाश्रयसूक्ष्मद्रव्यत्वंशांतंसुखात्मकंघोरंदुःखात्म
कंमूढंमोहात्मकंतन्मात्राणिघटेत्वादियोग्यत्वेन
केवलसुखात्मकोन्येवसुखाधिकपान्तरदृष्टत्वान्न
योग्यतयातेषामस्मदाद्यग्राह्यत्वमितितत्वं॰ २२
बुद्धेर्लक्षणमाह॰ अध्यवसायोबुद्धिरिति॰ अध्यवसायोमये
दंकर्त्तव्यमित्याकारक[illegible]दीपस्याशिखेवबुद्धिपरिणा
मोवस्थाविशेषः[illegible]
----स्यसेवे[illegible]वेदिताये द्रि
याणांमहतो[illegible]मदं
शभायांग्राहकोयोगाकाराक्षुरतः अयसर्वेनीसकत्वसा
कर्त्तव्यत्वाध्यवसायस्यसंभवायबुद्धिलक्षणयावश्यकत्व
मितिस्वयमूह्यं॰ बुद्धिधर्मानाह धर्मोज्ञानमिति॰ धर्मोगंगा

स्नादिजन्योष्टांगयोगजन्यश्चज्ञानमात्मसाक्षात्कारः
विरागोवैराग्यमन्वकर्षि धंयतमानव्यतिरेकैकेन्द्रियवशी
कारसंज्ञा[illegible]ति
धर्मारंभो[illegible]मो
नविवेकवले[illegible]कः पक्व
सर्वकषायतान[illegible]यसर्वविषयतर
ष्णा[illegible]निवृत्तिर्वशीकारारव्यं॰ ऐश्व
र्यमिति॰ तदष्टविधं तदुक्तं॰ अणिमामहिमाचैवलघि
माप्राप्तिरिंद्रियैः प्राकाम्यंश्रुतदृष्टेषुप्राकाम्यामिष्टोमे शक्तिप्रेर
गो॰ णामीशितागुरोवशंयौयत्कामस्तदवस्यतीति॰ मूर्तेः
शरीरस्यारणुतामहिमायोजनादिव्यापित्वंलघिमातूला
दिवल्लघुत्वंभूमिस्थएवांगुल्यग्रेणचंद्रमसंस्पृशतीत्यादिरूपसा
मर्थ्यमिंद्रियैः प्राप्तिरित्युच्यतेश्रुतदृष्टेषुप्राकाम्यमिच्छान

एवं

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰चं॰ भिघातः यथाभूमौ जले स्विवन्निमज्जतीत्यादि ईशित्वात्
२॰ भूतभौतिकानां सर्वेषां संकल्पमात्रेण प्रेरणं वशित्वाद्गुण
भूताद्यनधीनता सत्यसंकल्पत्वाद्यत्कामस्तदवस्यतीत्य
नेनोक्ता॰ एतद्विपर्यस्तं॰ एतद्विपरीतं अधर्मज्ञानवैराग्या
नैश्वर्यरूपं॰ तत्राधर्मः परस्त्रीसंगादिजन्यः अज्ञानं अनि
त्ये गृहादौ तत्रादौ नित्यबुद्धिः अशुचौ स्त्रीकायादौ शुचिबु
द्धिः दुःखे संसारे सुखबुद्धिः अनात्मनि देहादावात्मबुद्धिर्गौ
रोहमित्यादिका [illegible] तैश्वर्यं स्वामि
प्रेतविपरीतं [illegible] भिमानो
हंकार इति [illegible] ज्ञा
नादिषु एतेभिमादिषु साधनीभूतस्तत्राह [illegible]
कारणत्वे हेतुः कार्यकारणयोरभेदादभिमानोहंकारः
अहमित्यव्ययं पुरुषमहमिति व्यपदेशं करोतीति॰

ताहंशब्दस्तन्निष्ठमहंकारत्वं भेदाग्रहात्पुरुषेभासते तेनतो
प्यहंकार इत्यभिप्रायः तस्य कार्यभेदमाह॰ तस्माद्द्विवि
धः [illegible] ॥
डशकगणास्त [illegible] तउत्पद्य
ते॰ प्रकारद्वयमाह [illegible] हंकारादेषिपर्शहि
यजातीय एकाद [illegible] एकादशको व्यूहः चपुनः तन्मा
त्रापंचकस्तन्मात्रजातीयः एवकारो गणान्तरव्यवच्छेदकः
२६ ननु कथमेकस्मादहंकाराद्विविधः सर्गस्तत्राह॰ सात्वि
(अध्यवसायो बुद्धिर्धर्मो ज्ञानं विराग ऐश्वर्यं॰ सात्विकमेत
द्रूपं तामसमेतद्विपर्यस्तं॰ २३ अभिमानोहंकारस्तस्माद्द्वि
विधः प्रवर्तते सर्गः ऐंद्रिय एकादशकस्तन्मात्रापंचक
श्चैव॰ २४ सात्विक एकादशकः प्रवर्तते वैकृतादहंकारात्॰
भूतादेस्तन्मात्रं स तामसस्तैजसादुभयं॰ २५ बुद्धींद्रिया॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ णि चक्षुः श्रोत्र घ्राण रसन त्वगाख्यानि॰ वाक्पाणिपादपायू
२१ पस्थात्कर्मेंद्रियाण्याहुः २६ उभयात्मकमत्र मनः संक
ल्पमिंद्रियं च साधर्म्यात्॰ गुणपरिणामविशेषान्नाना
त्वं बाह्यभेदाश्च॰ २७) कइति॰ प्रकाशलाघवमभ्यामेकादश
शकइंद्रियगणः सात्विकउद्रिक्तसत्वगुणात्कार्यकृत इं
द्रियोत्पत्तौ हेतुर्यमहंकार इति सांख्याचार्यसंकेतविषयादहंका
रात्प्रवर्त्तते॰ भूतादेस्तन्मात्रसः उद्रिक्ततमोगुणात्काद्हंका
रात्तन्मात्रकोणगु [illegible] तः सतामसः तामस
गणाख्य सम [illegible] तित्वात्॰
ननुव [illegible] यो
जतं [illegible] निमादिकुसाधनोभ [illegible]
तैजसो उभयमिति॰ उत्कटरजोगुणात्को
उभयं गणद्वयं भवति सत्वतमसोः स्वतो क्रियत्वेन
रजः प्रेर्यत्वात् उभयकार्यं रजः कार्यमेवातो रजोगुणो

प्यावश्यक इति भावः॰ तत्रेंद्रियजनकस्य वैकृततत्वकस्य
नंतलघुकार्यजनकत्वाभिप्रायकं तन्मात्रजनकस्य
भूतत्वा [illegible] य
भिप्रायकं [illegible] स्तस
मर्थत्वाभिप्राय [illegible] कादशेंद्रिया
णांमध्ये दश [illegible] त्याह॰ बुद्धींद्रियाणी
ति॰ शब्दस्पर्शरूपरसगंधानुमंतेएभिरिति॰ बुद्धींद्रिया
णि चक्षुरादीनि रूपाद्युपलब्धिहेतुत्वेन सिद्धान्यतींद्रिया
णि तत्तद्गोलकाधिष्ठितानि न चक्षुः चष्टेनेनेति व्युत्प
त्त्या चक्षुः पदाभिधेयं नयनं रूपादिषु मध्ये रूपस्यैव ग्रा
हकं श्रोत्रं॰ श्रूयतेनेनेति व्युत्पत्त्या श्रोत्रपदाभिधेयं क
र्णविवरसंस्थं शब्दादिषु मध्ये शब्दस्यैव ग्राहकं॰ घ्राणं
जिघ्रत्यनेनेति व्युत्पत्त्या घ्राणपदाभिधेयं गंधादिषु गंध

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·चं· स्यैवग्राहकं· रसनं रसयत्यनेनेति व्युत्पत्त्यादिगुणमध्ये रसा
२२ रसस्यैव· वक्तः स्पृशत्यनेनेति व्युत्पत्त्या स्पर्शनपदाभिधे
येत्वक्स्थानीयत्वगाख्येन्द्रियं सर्वशरीरव्यापि स्पर्शादि
गुणमध्ये स्पर्शस्यैव ग्राहकं· न तु त्वक्चक्षुर्वा द्रव्यस्यापि ग्रा
हकं ग्रन्थान्तिक [illegible] ग्राहकाणीति विवेकः वा
गादीनिति· कर्म कुर्वन्तीति कर्मेन्द्रियाणि तद्विषयाः वक्त
ने· एतेषां सर्वेषां [illegible] इति वेत· रूपादेनविष
याःतान्प्रति प्र [illegible] ण· चक्षुरादीनां
नतद्भूतगुणा [illegible]
मीयः प्र [illegible] मि
न्द्रियमनसो लक्षणमाह· उभयात्मकमत्रेति· मनःसंकल्पका
मिन्द्रियं संकल्पकं सामान्यतइन्द्रियेण गृहीतमर्थं सम्य
क्कल्पयति विशेषणविशेष्यभावेन विवेचयतीति विभि

धीजनकं कार्यकारणयोरभेदात्मकं· अतएवोभयात्म
कं· बुद्धीन्द्रिय· सहकारित्वात्तदात्मकं कर्मेन्द्रिय· सह
कारित्वात् [illegible]
जननात्· तद् [illegible] यसह
कारिपरत्वे तद् [illegible] नावनमात्रेणात
स्येन्द्रियत्वेतिप्र [illegible] ह· इन्द्रियं चेति· कुतः साधर्म्या
त्· इन्द्रियान्तरैः सात्विकोहंकारोपादानत्वं साधर्म्यं त
स्मात्· महदहंकारयोस्तु नेन्द्रियत्वं तथात्वाभावादिति
भावः एतेन मनसोनेन्द्रियं अन्यत्तत्त्वादिन्द्रियस्य चातीन्द्रिय
त्वादिति केषांचिन्मतेन सम्यगिति निधूनितं· इन्द्रियलक्षणा
स्यमनसे प्रकृतसाधर्म्यस्यातीन्द्रियत्वविशेषणस्याभि
२४ नत्वादित्यालं तावद्विस्तरः· ननु सात्विकादहंकारादेकस्मा
२५·५· त्कथमेकादशेन्द्रियाणीत्याह· गुणपरिणामभे· गुणा

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·चं· नां सत्वादीनामः परिणामविशेषो योहङ्कृ विशेषादित्य
२२ पत्रसमस्तपरि चसहकारिभेदात्कार्यभेदइतिभावः वा
ह्यभेदाञ्चेतिहस्तांतरार्थ्यपर्याबाह्यभेदात्त नद मि
भावः वाह्यभेदाच्चेतिपाठेर्थ्याह्यभेदादपीद्रियभेदस्मा
वश्यको ------------ त्र बाह्येंद्रियंबुद्धीन्द्रियाणांव्या
पारमाह· रूपादिष्विति· पंचानांबुद्धीन्द्रियाणांस्वद्युस
नाघ्राण [illegible] रूपादिषुपररसगंधशब्दस्पर्शेषुक्रमा
लोचनंनिर्विकल्प [illegible] दादानादिकि
यावच्छेदः [illegible] स्यांघे
श्रोत्रस्यशब्दे [illegible] न्द्रिय
व्यापार [illegible]
कर्माणिव्यापाराइत्यर्थः तत्रवचनंउच्यतेनेनेतिकंठ
ताल्वादिकर्मवागिंद्रियस्यआदानंग्रहणंहस्तस्यविह

रणंगमनंपादयो उत्सर्गोमलत्यागःपायुसंपर्कः आनं
ता = दः भानंदसवीतिस्वानुभावत्वातिपरस्परवि [illegible] ग्र· २८
बुद्ध्यहं [illegible]
धारण [illegible] सि ता
वृ = तेषांभाव [illegible] वसा
यः अहंकार [illegible] संकल्पपर
पर्याय [illegible] यः साधारणानांसाधारणानांवाभ्यां :
वृत्तेर्द्वैविध्यमाहसेयमिति एषावृत्तिः असामान्या असाधा
रणीसामान्यामाह· सामान्येति· सामान्याचासौकर
णवृत्तिश्चेतिसामान्यकरणवृत्तिः पंचप्राणाद्यावायवः
जीवनादिकारासर्वकरणव्यापारवीजत्वात्तदन्वयव्य
तिरेकानुविधायित्वादिंद्रियव्यापारस्यवनवायारानु
विधायित्वात्प्राणादीनांभेदाः स्वानभेदाएकोग्रंथेत्र :

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ यथा हृदि प्राणो गुदे ऽपानः समानो नाभिदेशगः उदानः
२४ कंठदेशे व्यानः सर्वशरीरग इत्यासां विस्तरः॥
२९ असाधारणो ऽस्य व्यापारो युगपत्क्रमाच्च वाह्य॰
युगपदिति॰ दृष्टे ऽप्यदृष्टविषये ऽस्य चतुष्टयस्य बाह्येंद्रि
यमनोऽहंकारमहतां वृत्तयस्य युगपद्वृत्तिः क्रमशश्च भव
ति तथाहि विद्युत्संपाते व्याघ्रादिदर्शनादिन्द्रियसंनिकर्षे यु
गपदेव [illegible] विकल्पकाभिमानाध्यवसायाः
प्रादुर्भवन्ति॰ क्रम [illegible] क्रमशश्चापटु मं
पु= दालोके प्रथमं [illegible]
मिति निश्चि [illegible]
ध्यवस्या [illegible]
व्या= यामेते मां पाराभवन्ति॰ तथा दृष्टे परोक्षे विषयेपि त्रय
स्यैंद्रियरहितस्य त्रयस्य युगपत्क्रमशश्च व्यापारा ये या॥

दृ॰ वृ॰
दृपादिपञ्चानामालोचनमात्रमिष्यते वृत्तिः वचनादा
नविहरणोत्सर्गानंदाश्च पञ्चानां २८ स्वालक्षण्यं
वृत्तित्रयस्य [illegible]
वृत्तिः प्राण [illegible] स्य
वृत्तिः क्रमशश्च [illegible] तत्पूर्वि
कावृत्तिः ३॰ स्व [illegible] परस्परस्याकूतहेतुकां
वृत्तिं [illegible] न केनचित्कार्यते करणं ३१
करणं त्रयोदशविधं तदाहरणधारणप्रकाशकं
रं कार्यं च तस्य दशधाहार्यं धार्यं प्रकाश्यं च ३२ अंतः
करणं त्रिविधं दशधा बाह्यं त्रयस्य विषयाख्यं सांप्र
तकालं बाह्यं त्रिकालमाभ्यन्तरं करणं ३३ बुद्धीन्द्रिया
४७ णि तेषां पंच विशेषाविशेषविषयाणि वाग्भवति
का॰ श्र॰ शब्दविषया शेषाणि तु पंच विषयाणि ३४ सान्तः
वा

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शा॰

सां॰चं॰ नस्मैतु योर्विषयेइंद्रियाश्रतेत्स्पार्योः [illegible] न्त्ययोर्वि॰
२५ षयेनिर्विकल्पकाभावात्प्रथमं मनस एव व्यापार
स्तनुमानप्रान्त्रिविषयेवृत्तिर्हि [illegible] विकाहेस्संकि
ति विशेषः [illegible] सिताचार्यप्रत्ययापेक्षा
शाहतस्तत्रनुमानापेक्षयाप्रत्यक्षापेक्षेति संदेपः ३॰ नक्युगपत्प्रयेदोनाम्
भवति इंद्रियव्यापाराधीनत्वात्प्रकृतिपरत्वान्मनसः एवमहंकारमहतोर्भ २
नोहं [illegible] पारकुत्वात्तत्राह स्वांस्वामिति॰ आकृतमभिप्रा
यः स्वास्वेतनानांवा [illegible] स्वकंतेषैकव्याप
रजतसमयएवत [illegible] तियोगेप
संभवान्तिक्रमा [illegible]
न्यनेनतुयुग [illegible]
रहतिज्ञापितं नत्र्यापि करणं केन प्रेर्यत्तेतत्राह॰ पुरुषार्थेति॰ भोगापव
र्गलक्षणः पुरुषार्थएवत्रत्वविषयकेच्छाद्वाराकरणव्यापारहेतु [illegible]

र्थः कार्यतेप्रेर्यतेतत्रेच्छावाज्जीवः कर्त्ताश्चावश्यकः ईश्वरस्ततन्त
दपेक्षायांमानाभावादितिभावः ३१ करणानिवकानित्याह॰ करण
मिति॰ त्रयोदश [illegible]
णानाह॰ आह [illegible]
महदहंकारमन [illegible] प्रकाशो
बुद्धींद्रियाणांव्याप [illegible] त्राह॰ कार्यवेति॰ त
स्यत्रयोदशवि [illegible] कार्यंदिव्यादिव्यभेदेन प्रत्येकं द्वैवि
ध्याद्दशधाकर्मेंद्रियाणां॰ एवं धार्यशरीरादिकमारंभवान्तजानां
दिव्यादिव्यभेदाद्दशधाबुध्यहंकारमनसांप्रकाश्यं शब्दस्पर्शरू
परसगंधान्दिव्यादिव्यभेदाद्दशधाबुद्धींद्रियाणां॰ ३२ त्रयोद
शकरणानांभेदमाह॰ अंतः करणमिति॰ महदहंकारमनोभे
देनत्रिविधमंतः करणंबाह्यंकरणंदशधापंचबुद्धींद्रियंपंचकर्मे
न्द्रियभेदात्॰ त्रिविधस्यांतः करणस्यविषयंव्यापारमाख्याति

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ मनयतीति विषयाः स्वयमनोहंकारबुद्धीनां व्यापारे बुद्धींद्रियव्यापा
२६ रस्योपयोगात् कर्मेंद्रिय --- व्यापारस्य बुद्धींद्रियद्वारातः करणव्या वि
परिउपयोगः कर्मेंद्रियव्यापारेणाजानीते पदार्थं बुद्धींद्रियप्रवृत्त्या
करणप्रवृत्तेः बाह्येंद्रियाणि किं तत्राह॰ सांप्रत --- मानमात्रविषय
कं॰ बाह्यं बहिरिंद्रियं॰ कर्मेंद्रियस्वतत्परं पश्यावोध्यं॰ त्रिकालं॰ अती
तानागतवर्तमानविषयं॰ तत्रानुमानशब्दसहकारेणातीतानागत
विषयकमिंद्रि[illegible]वर्तमानमात्रविषयकं॰ आभ्यंतरं म
नोबुध्यहंकाराख्यं॰ [illegible]यान्विवेचयति॰ तेषां
दशेंद्रियाणाम[illegible]विषयाः अत्री
स्त इंद्रियाणि[illegible]
इंद्रियाणि[illegible]
शब्दविषयात् तज्जनकत्वात् शब्द एव तन्मात्ररूपस्तस्याहंकारजन्य
त्वात् शेषाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थानि पंचविषयाणि पाण्य

घासार्यदिगणं घटादीनां पंचशब्दाद्युत्पादकत्वादिति॰ ३४ बाह्येंद्रिया
याणाम प्राधान्यं वक्तुमाह॰ सांतःकरणेति॰ अंतःकरणमनोहं
कारेतत्रा[illegible]
पकारकत्व[illegible]बाह्य
रिद्वारमस्यास्ती[illegible]माह्वान्यतं
रयावेंद्रियद्वारैवं घनत्व[illegible]यावेंगाहनात्॰ द्वारत्वंचान्यो
पकारकत्वं तद्वलोचनद्वारामाउक्तादिशावोध्यं॰ ३५ अंतःकर
णेषु बुद्धेः प्राधान्यं वक्तुमाह॰ एते प्रदीपकल्पाइति॰ एते उक्ता
विशेषाः गुणानां भेदाः सत्वाद्या ये पुनर्दशेंद्रियमनोहंकाराः
पुरुषस्यकृत्स्नमर्थं प्रकाश्य बुद्धौ प्रयच्छंति तत्र प्रकाशयंतीव
यादीपो घटं प्रकाश्य पुरुषे प्रापयति॰ ३६ बुद्धिरपि तत्स्वार्थाकिं
४० परार्थैवेत्याह॰ सर्वमिति॰ सर्वं शब्दादियोर्थं प्रति य उपभोगः पुरु
सां॰ प॰ ब॰ षस्य तयस्मात्साधयति तस्मात् साप्रधानादिपरा चैषिमहदा चेति

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भावः मोक्षहेतुज्ञानजनकत्वादपि सात्त्विक्येत्यभिप्रेत्याह सैव
च तद्विवेकदशायां प्रधानपुरुषयोरन्तरं वैलक्षण्यं सूक्ष्मं त्वतिदु
र्ज्ञेयं विशिनष्टि विषयीकरोति॰ अध्यवसायरूपत्वाद्बुद्धिरेव तथे
ति भावः ३७ अविशेषविशेषावुक्तौ तौ कावित्यत आह तन्मा
त्राणि॰ तन्मात्राणि सूक्ष्माणि शब्दादीनि अविशेषाः अयोग्यत्वा
त्तेभ्यः तन्मात्रेभ्यः पंचभ्यो भूतानि स्थूलानि पृथिव्यादीनि ए
ते पृथिव्यादयो [illegible] योग्यत्वात्॰ कुतः शान्तो नियत एको हि
तौ द्वितीयः समुच्च [illegible] केषुकेचिच्छान्ताः
सत्त्वप्रधानत [illegible] तः प्रधान
तया घो [illegible]
रवं गुणानां गुणप्रधानभावकल्पयद्युपपादितमस्ती
त. ३८ एतावन्त एव विशेषा इति किन्त्वन्येपि सन्तीत्याह
सूक्ष्मेति सूक्ष्मा लिंगशरीरसंज्ञाः मातापितृजाः स्थूलदेहाः

प्रभूताः पर्वतवृक्षाद्याः विशेषकार्यत्वाद्विशेषास्तत्र सूक्ष्मदेहाः सूक्ष्म
तन्मात्राद्यारब्धत्वान्मातापितृजास्तु मातापितृभुक्तान्नजन्यत्वा
दिनताद्यार [illegible] ह
क्ष्मा नियता [illegible] मरणा
कालेपततीति उपल [illegible] वर्तत इति बो
ध्यं॰ विशिष्य कथनं तु गौरवाभावाभिप्रायकं बोध्यं॰ ३९
सान्तःकरणा बुद्धिः सर्वं विषयमवगाहते यस्मात्॰ तस्मात्त्रि
विधं करणं द्वारि द्वाराणि शेषाणि॰ ३५ एते प्रदीपकल्पाः परस्प
रविलक्षणा गुणविशेषाः कृत्स्नं पुरुषस्यार्थं प्रकाश्य बुद्धौ
प्रयच्छन्ति॰ ३६ सर्वं प्रत्युपभोगं यस्मात्पुरुषस्य साधयति
बुद्धिः सैव च विशिनष्टि पुनः प्रधानपुरुषान्तरं सूक्ष्मं॰ ३७
तन्मात्राण्यविशेषास्तेभ्यो भूतानि पंच पंचभ्यः एते स्मृता
विशेषाः शान्ता घोराश्च मूढाश्च॰ ३८ सूक्ष्मा मातापितृजाः सह

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ते

सां॰चं॰ प्रकृतौ त्रिधाविशेषास्तु: सूक्ष्माशोर्यानियताप्तातापितृजाति
२८ वर्तन्ते॰ ३९ पूर्वोत्पन्नमसक्तंनियतंमहदादिसूक्ष्मपर्यन्तं संस
रतिनिरुपभोगंभावैरधिवासितंलिंगं॰४॰ चित्रंयथाश्रयमृते
स्थाण्वादिभ्योविनाछाया॰तद्वद्विनाविशेषैर्नतिष्ठतिनिरा
श्रयंलिंगं॰ ४१ पुरुषार्थहेतुकमिदंनिमित्तनैमित्तिकप्रसंगे
न॰ प्रकृतेर्विभुत्वयोगान्नटवद्व्यवतिष्ठतेलिंगं॰ ४२) लिंगश
रीरधर्मानाह॰ पूर्वोत्पन्नमिति॰ लिंगंलिंगशरीरं पूर्वोत्पन्नं
वर्तिमन्नादिसर्गे [illegible] नाविर्भूतंनित्यसक्तम
व्याहतं शिला [illegible] लिंगंमह
दिसूक्ष्मप [illegible]
पंसंसरतिनवंनवं स्थूलशरीरमुपादत्ते पूर्वं पूर्वंचजहाति॰
निरुपभोगंस्थूलदेहं विनाभोगायासमर्थं भावैरधिवासितं
भावैर्योगादिभिरंतर्भावैश्चाधिवासितंकृतसंस्काराधानं

यागमसंस्कारोदृश्यमेव॰ ४॰ ननुतर्हिंसाहंकारेन्द्रियबुद्धिरूप
वभोगोस्तुकिंसूक्ष्मशरीरेणाभ्युपगतेनेत्यतआह चित्र
यथे [illegible]
स्थितिवद्विशे [illegible] ना
क्षुध्यादिकं [illegible] श्रयनाति
ष्ठतिकिंतुसूक्ष्मशरीराश्रय [illegible] वानतुन्यनेनतेषांधर्मित्वंत
त्सूक्ष्मशरीरमावश्यकं॰ नाग:सत्यवत:कायात्पाशबद्धंवशंगतं॰ सा॰
अंगुष्ठमात्रंपुरुषंनिश्चकर्षयमोबलादित्यादिप्रमाणाच्च
निभाव: केचित्तुस्थूलशरीराभिप्रायकमिदमितिव्याचख्युः॰
तन्याह॰ लिंगंसमुदायात्मकंलिंगशरीरंविशेषै:स्थूलदेहै:
विनानिराश्रयंसन्नावतिष्ठतिकिंतुस्थूलशरीरमाश्रित्यैवति
ष्ठतिकदाचिन्नालिंगशरीरेणास्थूलशरीरस्यान्यथासिद्धिरिति
६६ भाव: शेषंप्राग्वत्॰ ४१ एवंस्थूलशरीरस्याश्रितत्वमुपपाद्य

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰
२६

प्यासंसरतीत्येतत्वहेतुनातदुभयमप्याह॰ पुरुषार्थेति॰ निमित्तंध
र्मादिनैमित्तिकंधर्मादिकार्यास्थूलदेहादितदुभयप्रसंगेनत
दुभयसंबंधेनलिंगमिदंसूक्ष्मशरीरंनटवद्भवतिस्थितियथानटो
बहूनिविविधानिरूपाणिगृहीत्वाव्यवहरतितथेदमपिदेवादि
शरीरंपरिगृह्यव्यवहरतिकिमर्थंतत्राह॰ पुरुषार्थहेतुकमिति
पुरुषार्थेहेतुर्निमित्तंयस्मात्तद्धर्मादिफलकमितियाव
त्॰ तत्प्रयोजनाद्व्यवहरति [illegible] धर्मिवत्तथातयाव्यवहरती
त्यर्थः कुतो [illegible] तो विभुत्वयोगा
द्विति॰ तथाच [illegible] य
मोक्ष [illegible] प
चतिलिंगलिंगंस्थूलशरीरमुपादत्तेपूर्वंपूर्वंकृत्वा
पचतरत्तिभावः ४२ प्राकृतवैकृतिकयोः प्रासिद्धत्वात्तौकौत
त्राह॰ सांसिद्धिकाश्चेत्यादि॰ भावाधर्मादयःसांसिद्धिकाःस्वा
भाविकास्तएवप्राकृतिकाःयावद्वत्सरूपयापिनोयथामह

तत्वाहंकारादयः तेषामप्येवधर्माद्याःकारणांबुद्धित्वंतदाश्रयि
णोहस्याःसांख्याचार्यैःकार्याश्रयिणःकार्यंबुद्धिस्तदाश्रयि
णः [illegible] र्मस्य
स्यततो [illegible] पः
४३ बुद्धिनिष्ठान [illegible] धर्मरागादिवृ
णाकेवलरुक्मेनपरा [illegible] रुक्मकैसेनवषपज्ञसा
पूर्वकेणाऊर्ध्वाकाशमापत्तिंवृत्तांधर्वयदिपद्मासद्कुलोके
कुत्रयत्राद्रेश्वमत्तौरोरवदाविषैतसगौकेभीयानताभिस्वां
घस्याभिस्वादिनरकेषुत्र धर्मेणाशास्त्रानिषिद्धकर्मोनाप
रुद्रीजंत्वादिनागमनभवति॰ ज्ञानेनप्रज्ञानमसादात्क्वेयान्व
पवर्गेमोक्षः॰ विपर्ययात्प्रज्ञानाद्बंधःप्राकृतिकवैकृतिक
दाक्षिणमेदन्त्रिविधःतत्रप्राकृतिकःप्रात्मबुद्धमष्टकेतु ध्या
पासनविवंधनःपधाप्रश्रांशातमत्स्वंतस्यातिर्भूतव्यक्तवि

सां॰ चं॰ ३॰ [illegible]का इति वैकृतिक आत्मबुद्ध्यैंद्रियोपासननिबंधनः ससा
रस्य मन्वंतरासमीय चिंतका इत्यादि दाक्षिणः कृतयज्ञात
नः कामनया वैदिककर्मानुष्ठाननिबंधनोपघाउक्तयज्ञान
हीना नास्यन्यां घर्मै हिक्तिव्रतं नानितानीहक भीपिति सा बंध
स्तु दाक्षिणा इति दाक्षिणा इति संज्ञाकृत दाक्षिणा संबंधा निबंधना
वो ध्येति संक्षेपः ४४ नमेव विदित्वाति मृत्युमेतिनान्यः
पंथाविद्यतेऽयनायेति श्रुत्यापुरुषतत्त्वस्यैव मोक्षकारणत्वे
नान्यस्य मोक्षा[illegible]विरक्तस्यापिन
मोक्ष इत्याशय[illegible]विषये
वलंबनिमि[illegible]
पदेनमहत्त्वकापादयोपिण्टक्षत्तेनेत्रात्मबुद्ध्योपास्यमाने
कुलपोभवतीतिपर्वः राजसाद्रजः कार्याद्रागात्कामात्को
धादेः संसारो भवतीति त्रयागादिगोचरात्स्वर्गादिः स्यादि

गोचरादिहलोकभोगस्येति विवेकः ऐश्वर्यादणिमादिलक्षणात्
अविघातो गतिप्रतिबंधाभावः विपर्ययादनैश्वर्यात् तद्विपर्ययः ॥
सर्वत्रगतिनि[illegible]
तः ४५ ननु[illegible]त्तरा
रोक्तमिति[illegible]धाव[illegible]पाता[illegible]
सिद्धिश्चाख्याताः[illegible]एषगणाः प्रत्ययो बुद्धिस्तत्सर्ग
स्तत्र[illegible]यो बुद्धिरुत्थप्रविष्टोन्नत्वान्नर कार्यकारणाभेद
स्तस्य भेदाः पंचाशद्भवंतेनतु कथमेककारणा देतानेका
(सांसिद्धिकाश्च भावाः प्राकृतिका वैकृतिकाश्च धर्माद्याः
दृष्टाः करणाश्रयिणः कार्याश्रयिणश्च कललाद्याः ४३ ला॰
धर्मेण गमनमूर्ध्वं गमनमधस्ताद्भवत्यधर्मेण ज्ञानेन चाप
३६ वर्गो विपर्ययादिष्यते बंधः ४४ वैराग्यात्प्रकृतिलयः संसा
सां॰ कौ॰ रो भवति राजसाद्रागात् ऐश्वर्यादविघातो विपर्ययात्तद्विपर्या

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰ चं॰ ३१

नः ४५ एष प्रत्ययसर्गो विपर्ययाशक्तितुष्टिसिद्ध्याख्यः
गुणवैषम्यविमर्दात्तस्य भेदास्तु पंचाशत् ४६ पंचवि
पर्ययभेदा भवन्त्यशक्तिश्च करणवैकल्यात् अष्टाविंशतिभे
भेदास्तुष्टिर्नवधाष्टधा सिद्धिः ४७ भेदस्तमसोऽष्टविधो मोह
स्य च दशविधो महामोहः तामिस्रोऽष्टादशधा तथा भवत्यन्धता
मिस्रः ४८ एकादशेन्द्रियवधाः सह बुद्धिवधैरशक्तिरुपदिष्टा
सप्तदशधा बुद्धेर्विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनां ४९) यणि तत्राह
गुणवैषम्यविम [illegible] न्यूनताधिकत्वतो
मंदमध्याधिक [illegible] गुणा
यो वक्ष्यमाणभि [illegible] भेदे
न विपर्ययस्याज्ञाने शक्तेः धर्मेन तुष्टेर्धर्मात्सि [illegible] ज्ञानाद्विवेका
ज्ञानाद्यस्तु भेद्भवतो विपर्ययाद्योपि [illegible] तत्तज्ञानात्तरमि
त्यादर्थाविस्तरः ४६ पंचाशदित्ति सामान्यतउक्तं तत्र कस्य कः

तिविधभेदास्तत्राह पंचविपर्ययेति विपर्ययः संसारवीजक्ले
शाः पंच अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशास्ते यथा वयथा
[illegible]
वेश्रोभय [illegible] तया
कथ्यमष्टविंशति [illegible] दीतिन्द्रि
याणां बुद्धितवैक [illegible] धकार्यं च धर्मे [illegible]
शक्तिः साष्टाविंशतिविधा [illegible] शेषं स्पष्टं ४७ पंचानां विपर्य
याणां अवांतरभेदमाह भेदस्तमस इति अष्टसु प्रकृति महद
हंकारपंचतन्मात्रेष्वात्मबुद्धिरविद्यातमस्तदेव तमस इति सप्तमी
स्यात्स्त्रष्टविधविषयकत्वादष्टविधत्वं अणिमाद्यैश्वर्यप्राप्य
सिद्धोहमस्मीत्यात्मन्यहंभावनाभिमानविशेषो ऽस्मिता
अणिमाद्यैश्वर्यविषयत्वात्तस्याप्यष्टविधत्वं सैव च मो
ह संज्ञिका मोहस्य चेति च कारात् दशविधस्तत्वेति शब्दादिषु पं
चविषयेषु दिव्यादिव्यतया दशविधेषूपादेयत्वबुद्धिरागः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·चं· स एवमहामोहः विषयस्य दशविधत्वादस्य दशविधत्वं परेणा
३२ भुज्यमानेषु दशसु शब्दादिविषयेषु परेणाप्राप्तेषु चाणिमादि
षु अष्टसु भेदेषु तामिस्राख्यः अष्टादशविषयत्वादस्याष्टादश
विधत्वं अभिनिवेशस्त्रासः अंधतामिस्राख्यः शब्दादयो दश
णिमाद्यैश्वर्यं चाष्टविधं केषांचित्तु विषयत्वे वेति भयमष्टाद
शविषयत्वादस्याष्टादशविधं तदेवं विपर्यय --------- रिति· ४८
अशक्तेरष्टाविंशतिभेदानाह· एकादशेति· एकादशेन्द्रियाणां
श्रोत्रत्वगादिरसन [illegible] स्य मनसो वधाः
वैगुण्यानि य [illegible] जि
---------- [illegible] न्त
प्रेनुका [illegible] शा [illegible]
धुनाकत्विबुद्धेः स्वतः पत्तौ वधानाह· सप्तदशधेति· तुष्टिनं
वधाद्वस्यते एवं सिद्धिरेष्ट [illegible] धाते या विपर्ययो घातिकादिति· ४९

तुष्टेर्नवभेदानाह· आध्यात्मिका इति· प्रकृत्यादिभिन्नत्वेना
त्मसाक्षात्कारो मोक्षोपायः परं तु स च साक्षात्कारः प्रकृतेः परि
णाम विशे [illegible]
-------- [illegible] विं
त्वयाति न प्रकृति [illegible] स्यापि संभ
वेत्· किं तु संन्यास [illegible] नात्स भविष्यतीत्यन्तवत्स्यादि
नानिर्द्धिर्दिविलवंच [illegible] ---------
- स्विजातु ष्टिरिति निर्गीयते प्रव्रज्यापि कालविशेषं प्राप्य तं तं
करिष्यतीत्यन्तः कालस्यैव प्राधान्यान् ज्ञानप्राप्ति कालेदानीं
भविष्यत्येवेत्यलं प्रयासेनेति तुष्टिः कालाख्या अप्राधान्यमुच्य
ते· कालविशेषेऽपि सः भाग्यबलादेव भवतीत्यतो भाग्यमेव
३३ हेतुर्नान्यदित्यलं प्रयासेरिति तुष्टिर्भाग्याख्या तुष्टिरित्युच्यते
सां·चं· एवामुक्तानात्मत्रो आध्यात्मिकाः विषयोपरमो वैराग्येनेतच्च्यः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां·वं· पंचसाद्याः प्रकृत्यादिभिन्नत्वेनात्मज्ञानाभावात्· तथाहि·
३३ कर्जनरक्षणक्षयभोगहिंसादोषदर्शनात्पंचोपरमा
भवन्तिनष्टकत्वात्तुष्टयोपिपंचभवन्तीयथा कश्चिन्नी
पायाभिक्षाटनादयःक्लेशदाक्रतोलंप्रयासैरितियातु
ष्टिः सापारमित्युच्यते तथा· कथंचिदर्जितस्य चौरादितोर
क्षणामपिकष्टमितिविचार्यायातुष्टिः सासुपारमित्याख्या एवं
कथंचिद्रक्षितमपि [illegible] यंगमिष्यत्येवेतिविचार्यायातु स्व·
ष्टिः सापारापार [illegible] सान्प्रवर्त्तते
कामास्तेषु [illegible] वंती
तिकृत्वाय [illegible] यं
प्राप्तिः [illegible]
[illegible]
ष्टिः सा उत्तमांभ [illegible] भोगाभिः
स्यभिर्वा [illegible] पंचभिर्नवतुष्टयोभि [illegible] लित

मोयोतुष्टिः पारंत [illegible] न्यत्र [illegible] पारमं [illegible]
उत्तमांभ [illegible] ति प· [illegible] इति· तुष्टो विचार
सि= सा [illegible]
वापत्न [illegible]
यदु [illegible] रव वि [illegible] सर्वाना
त्रिविध [illegible]
वा [illegible] इतिविधातो [illegible] मोक्ष
ध्यत्यनयेतितासिद्धिः तत्र दुःखविधातासिद्धिः फलत्वान्मुख्या
अन्यास्तु [illegible] तथा [illegible] इतिविवेकः तत्रो [illegible] संज्ञा
विशेषकत्वात्रय [illegible] तारतार [illegible] प्रमोद [illegible] मोद
मानरम्य [illegible] मुदिता [illegible] सिद्धय इति· [illegible]
३४ [illegible] आध्यात्मिका [illegible] प्रकृत्यु [illegible] काल [illegible] बा
५१ ह्याविषयोपरमान्पंचनवतुष्टयोभिहिता [illegible] प· ऊहः शब्दो

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰चं॰ ध्ययनं दुःखविघातत्रयं सुहृत्प्राप्तिः दानं च सिद्धयोऽष्टौ सि
३४ द्धेः पूर्वोऽङ्कुशस्त्रिविधः ॥ ५२ ॥ न विना भावैर्लिङ्गं न विना लिङ्गेन
भावनिर्वृत्तिः । लिङ्गाख्यो भावाख्यस्तस्माद्द्विविधः प्रवर्त
ते सर्गः ॥ ५२ ॥ अष्टविकल्पो दैवस्तैर्यग्योनश्च पञ्चधा भव
ति मानुष्यश्चैकविधः समासतो भौतिकः सर्गः ॥ ५३ ॥
ऊर्ध्वं सत्त्वविशालस्तमोविशालश्च मूलतः सर्गः मध्ये र प्र
जोविशालो ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तः ॥ ५४ ॥ तत्र जरामरणकृ
तं दुःखं प्राप्नोति [illegible] निवृत्तेस्त
स्माद्दुःखं स्वभाव [illegible] हेयत्वं
ज्ञापयितुं [illegible]
५ विपर्ययाशक्तितुष्टिसिद्धीनां [illegible]
ष्टानादिकारानिवारकत्वात्सिद्धिः परिपन्थित्वादङ्कुशत्
वेति विपर्ययाशक्तितुष्टयो हेया एवेति भावः ॥ ५१ ॥ ननु

भोगो विषयमन्तरेण न भवतीत्याकाङ्क्षा [illegible] दिसर्ग एवास्तु
कृतं महदाद्यनीन्द्रियसर्गेणातत्राह न विना [illegible] भावैरि [illegible] भावैस्त
न्मात्रैर्विषयैः [illegible]
त्ययैः लिङ्ग [illegible] ति
वृत्तिः [illegible] विषयः स्व
रूपेण [illegible] भोगापवर्गापत्त्यात
स्वरूपा [illegible] रौ विना नेत्युभयस्वीकारः तस्मा
द्द्वयोरप्यविषयकत्वात्त्वालिङ्गाख्यः लिङ्ग्यते खलु बादा
क्रियत इति लिङ्गं महदाद्यनीन्द्रियवर्गः भावाख्यः रूप्यन्ते
प्राप्यन्तेऽनुभूयन्ते इति विषयवर्गः अन्यदा सिद्धः
॥ ५२ ॥ भौतिकसर्गविभागमाह अष्टविकल्प इति ब्राह्मप्रा
जापत्यैन्द्रपैत्र्यगान्धर्वयक्षराक्षसपैशाचभेदादष्टविधो
दैवः पश्वादयः तैर्यग्योना इति पशुपक्षिसर्पकीटस्थावरभेद

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सां॰चं॰ पंचविधइत्यर्थः मानुष्यश्चैकविधः समासतो ब्राह्मणा
३५ त्वाद्यवांतरजातिभेदाविवक्षयेति भौतिकोदैहिकलेनयद
दिनिरासः केचित्घटादेः स्थावरेंतर्भाविकद्रति· एष भौति
कस्यविशेषमाह· ऊर्द्धमिति· भूर्लोकादूर्ध्वंसत्त्वविशालः
सत्त्वबहुलस्तत्रत्यपुरजस्तमसी: सत्त्वोपिसत्त्वाधिक्यस्य
वशान्नि[illegible]पतनशीलत्वैर्यज्योतः तमोविशा
लस्तत[illegible]नो: सत्त्वोपितमस्त्वाधिक्ये
पल[illegible]:स्वप्राप्नोति[illegible]ध्यलः स्वतम
मो: सत्त्वो[illegible]स्त्वाधि
क्यकल[illegible]
कभेदैरनंतस्यातिकइत्यर्थः [illegible]
संदर्शयित्वात्तस्यापवर्गसाधनवै[illegible]ग्योपयोगित्वं
दुःखबहुलमाह ततंकजरामरणाति· यत्र पुरुषः स्वयंचेतनो

पितृलोकत्रयाख्ये सर्गे जरामरणकृ[illegible]:खंप्राप्नोतित
स्मादुःखं[illegible]भावेनस्वतःएवसर्गो[illegible]
शेषः य[illegible]
वैकुंठाद[illegible]त्र
पत्तिला[illegible]नम्नःखंहि
भूयस्मि[illegible]पदेनपुनर्ज
ननादिदुः[illegible]कीर्तकालंदुःखंप्राप्नोतिनदाह· लिं
गस्याविनिवृत्तेः मावलिंगमहदादिननिवर्ततेतावत्·
तावेनलिंगस्याविनिवृत्तौमोक्षमधिगच्छतीति ५५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३६

इतिसांख्यचंद्रिका संसमाप्ति

नं॰ ४३७६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri